

Незалежність – це коли відчуваєш себе в безпеці. Можеш говорити зручною для тебе мовою. Можеш обирати (Оксана, 32 роки, Донецьк).

Коли ми хочемо кращого життя, то очікуємо, що хтось його нам забезпечить: потурбується про дорогу, відсутність корупції, якісну медицину. Але чи зміниться щось без нашої участі? Як показують історії вище, – навряд.

«УГОЛОС ЦЬОГО НІХТО НЕ КАЗАВ, АЛЕ СКОРІШ ЗА ВСЕ ЇЇ З'ЇЛИ»: ГОЛОДОМОР НА ПОЛТАВЩИНІ

«Полтавська хвиля», 21.11.2021 р.

1932 рік. Листопад. Холодно й вітряно. На землі лежить перший сніг, дерева поскрипують. 16.00 – ледь сутеніє. На вулицях нікого немає. Будинки сплять. Вони такі темні, укриті соломою, яка на вигляд волога й пріла. Саме така картина в моїй голові зринає одразу, коли я чую слово Голодомор.

Про Голодомор на Полтавщині й усій Україні сьогодні багато інформації. Розсекречені архіви, є фотографії, відеопрोगрами зі спогадами очевидців, документальні та художні фільми, книги. Ми живемо в час, коли про це можна говорити. Але довго про нього мовчали, бо за документами голоду не було. Люди ж помирали... від хвороб. Масово.

Мою сестру з'їли

«Цю історію мені розповіла бабуся. Вона разом із прабабцею жила в селі Іванівці Білицького району Полтавської області. Не знаю, мабуть, того села нині й на карті немає.

Мені не відомо, як звали сестер та братів моєї бабусі. Але знаю, що їх було четверо. Після голоду вижили лише двоє – бабуся і її старший брат. Інші з голоду померли.

Знаєте, у кожній родині свої секрети. У нашій не говорили про найстаршу сестру бабусі. Бо, коли її хтось згадував, прабабця дуже плакала. Авжеж, уголос цього ніхто не казав, але скоріш за все її з'їли. Бо прабаба завжди говорила, що моя бабуся вижила тільки завдяки старшій сестрі».

Полтавщина – один із тих регіонів України, які найбільше постраждали від голоду й репресій. Узимку 1932–1933 рр. багато колгоспників краю залишилося без зерна й посівного матеріалу, одноосібники – без продовольства, худоба – без фуражу. Виснажене до краю трирічною продрозкладкою село, що весь час балансувало на грані голоду, нарешті цю грань перетнуло. Коли в селян вичерпалися останні приховані припаси, продовольчі труднощі переросли в справжній масовий голод, що охопив область.

«1932-го моїй бабусі було вісім років. Через голод уже в дорослому віці вона мала багато проблем зі здоров'ям. У неї було чотири викидні, перш ніж змогла народити мого дядька, а ще через п'ять років – і мою маму. Я пам'ятаю, що бабуся майже ніколи не працювала, лише займалася господарством, а померла в 53 роки» (історія Юлії Потапенко-Наливки).

Причини Голодомору на Полтавщині, як і загалом в Україні, однакові: узимку 1932–1933 рр. у селах була велика скрута із забезпеченням населення продовольством. Навесні в багатьох сільських районах розпочався голод.

Батька ми більше не бачили

Марія Яківна Фенько народилася 1927 р. на хуторі Чорняки Зіньківського району Полтавської області. На її долю випали страхітливі голодомори 1932–1933 рр., 1946–1947 рр., репресії та війна.

Зараз пані Марія має доньку, онуків.

«Мати пекла оладки з клеверу. І ми маленькі були. Сестричка старша в мене була, і я. І ми рвали той клівер, і пекла мама оладі. Такі добрі були. Ми їх не наїдалися ніколи.

Ходила буксірна по хатах. Вибирали все зерно, в кого було. А в нас було на печі в горщечку, і поліз на піч і забрав те, що в горщечку було. Не оставили нічого. Із хати вигнали. І двері закрили. Одежу забрали мамину, всю із скрині вибрали, і скриню забрали, і з хати вигнали, і двері замкнули. І на ніч упустили сусіди нас: четверо дітей і батько й мати. І ми в сусідів переночували. Вигнали нас із хати. Ми... найшов батько квартиру, і ми жили в людей у хатині, і батька прийняли в колгосп. Як вигнали з хати, прийняли в колгосп, і він ходив на роботу. А в 37-му годі прийшов сусіда і каже: “Тебе визивають в кантору”, а батько каже: “А шо ж таке, налоги поплатив”. “Та, – каже,

– бери, мабуть, і кусок хліба”. І ми стали кричати, бо вже людей багато забирали. Оце я все помню. І більш ми батька не бачили. І росли і голі, й голодні. І дуже рано на роботу почали ходити. Як важко було, а ми робили».

У серпні 1932 р. прийняли «закон про п’ять колосків», яким передбачався розстріл або 10-річне ув’язнення за збирання залишків урожаю на полі. Організовували спеціальні групи «активістів», які здійснювали обшуки та вилучали в людей зерно.

18 листопада 1932 р. політбюро ухвалило постанову, якою було запроваджено репресивний режим – «чорні дошки». Занесення на «чорні дошки» означало фізичну продовольчу блокаду колгоспів, сіл, районів: тотальне вилучення їжі, заборону торгівлі й підвозу товарів, заборону виїзду селян та оточення.

Він хотів з’їсти власні пальці

«Мій дід Фітенко Тихін Григорович по осені 1933-го через голод хотів відтяти собі три пальці. Уже коли через безсилля врубав собі по пальцях, – утратив свідомість. У той час селом їхала підвода, яка збирала мертвих. Діда Тихона теж туди повантажили. Привезли в спільну могилу, що була в лісі за селом, і вкинули туди.

Саме там, серед мертвих людей, він прийшов до тями. Вибрався з ями й пішов назад у бік села. Та ж сама підвода побачила його й відвезла до лікарні. Після всіх цих жахів він вижив. У нього потім народилося вісім синів» (історія Тетяни Жорнік).

Статистика свідчить про високий рівень дитячої смертності на Полтавщині в 1932–1933 рр. В Україні він становив близько 40% від загальної кількості жертв, а на Полтавщині – 66 %.

Я прийшла додому, а мені сказали «йди звідси»

«Я народилася у 1923 році в селі під Миргородом. Пам’ятаю, що у мене були дві сестри маленькі – Марія і Ганна. Вони померли ще в кінці 20-х. Знаю, що ховали їх після Великодня.

Пам’ятаю, як був голод. Мама готувала оладки з лободи. Нас тоді четверо було: я, мама, батько і брат Мишко. Одного ранку батько прийшов з вулиці – виходив покурити – сів біля вікна і розкрив газету почитати. А мама біля печі поралася, снідати готувала. Та й гукає до батька: “Андрію, вставай снідати”. А батько мовчить. Підійшла вона, за плече його смикну-

ла, а він мертвий. А ввечері брат помер. На ранок наступний мама покликала сусідів, аби вони викопали яму в сливнику, та її поховали їх там – і тата, і брата. Удвох. Залишилися ми з мамою вдвох. А вже ввечері дядина до нас прийшла, жінка маминого брата. Прийшла та й каже: “Полю, а пішли до мене ночувать”. Я не хотіла маму лишати, плакала, але вдвох вони мене вмовили. Мабуть, дядина бачила, що матері недовго лишилося. Прийшла я зранку додому, а мама моя вже не дихала.

Зразу мене дядина до їх забрала. Каже: “Поживи з нами”. А потім я селом ходила з місяць – від однієї хати до другої. Помагала щось по господарству зробити, а мені за це поїсти давали.

А вже після мене в дитячий будинок забрали, і я там жила. Пам'ятаю, що туди я потрапила з чесоткою і мене, аби її вивести, золою з печі мазали. Після дитбудинку повернулася до рідного дому. Треба було десь жити. Прийшла, а там якісь чоловіки дах розбирають, кажуть: “Хто ти така, що ти тут робиш?” Я їм пояснила, що жила тут з батьками. А вони мені: “Йди звідси, ця хата тепер колгоспу належить”.

Отак тоді у мене життя нове і почалося, без рідних, без будинку, без нічого. У мене на згадку тільки мамин портрет лишився. **Все життя зі мною» (історію записала Катерина Ткаченко).**

Улітку 1933-го голод сотнями забирав людей. Усі магазини були порожні. А в торгсинах (торгівля з іноземцями) було досить продуктів. У Полтаві такий магазин був на вулиці Жовтневій. Усе продавали за золото. Торгівля йшла жваво: навіщо те золото, якщо голодна смерть підстерігала на кожному кроці... Кажуть, із вулиць нашого міста наприкінці березня 1933 р. за одну добу було підібрано 1043 трупи.

Не називайте, будь ласка, імен

«Мої бабуся й дідусь розповідали, що в 1932–1933 рр. розкуркулювали всіх, не зважали ні на походження, ні на соціальний статус. Забирали й тварин, і врожай. Баба казала, що люди помирали посеред дороги, біля власних будинків – усюди. Їли все, що знаходили: трави, лісові ягоди, дичину, кору дерев... Багато хто їв лободу, після чого помирав від діареї.

Поля з пшеницею охороняли. Закон “Про п’ять колосків” моя бабуся на собі випробувала. Тоді її спіймали й засудили за крадіжку кількох колосків. У селі, де жила бабуся, було багато канібалів. А ще вона розповідала, що ті родини, у яких були діти (по 6–11 в родині) і не було чого їсти, труїлися рослинами, аби не помирати в муках від голоду. За масові набіги на зернові поля одразу розстрілювали.

У моїх рідних на все життя залишилися спогади про Голодомор. Дідусь до останніх днів життя робив усе, аби ні він, ні його родина не знали, що таке голод. Інколи навіть забагато робив: у нього було 19 гектарів поля, яке він сам обробляв. А ще я пам’ятаю велике господарство, за яким треба було доглядати: три корови, телята, кози, кролі, приблизно 150 індиків, повен двір курей і гусей. Усе своє дитинство я провела, допомагаючи в селі».

Наслідки Голодомору

Якими ж сьогодні бачимо наслідки трагедії 1932–1933 рр.? Точних даних про смерті від голоду на Полтавщині немає. Але, звертаючись до документів, які наводить Р. Конквест, можемо уявити масштаби цієї трагедії в регіоні. Так, в одному з районів Полтавської області – із загальної цифри смертності 7113 осіб – дітей (до 18 років) померло 3549, чоловіків 2163, жінок 1401.

Голод довго замовчували. Лише 2006 р. Верховна Рада України офіційно визнала Голодомор 1932–1933 рр. геноцидом українського народу. А публічне заперечення факту Голодомору вважають проступком, хоч покарання за нього й не передбачене.

РІД, ЯКОГО БІЛЬШЕ НЕМАЄ: ФОТОРЕПОРТАЖ ІЗ СЕЛА НА ПОЛТАВЩИНІ

«Полтавська хвиля», 24.11.2021 р.

У селі Крута Балка на вулиці Набережній є будинок, у якому давно ніхто не живе. Там немає паркану, стіни підперті палицями, віконниці зачинені та облуплені, двері без замка.

Околиця села. Крайня вулиця пообіч центральної дороги. Перед нами хата із занедбаним подвір’ям. Під ногами шарудить су-